

BOTLADOZÁS A BOLOGNAI ÚTON

PÁRHUZAMOS INTERJÚK A FELSŐOKTATÁSRÓL

A magyarországi felsőoktatásban egyre többen vettek részt az elmúlt

másfél évtizedben: a főiskolások vagy egyetemisták száma az Oktatási Minisztérium adatgyűjtése szerint 1990-ben 102 384, 2003-ban több mint háromszor annyi, 366 947 volt. A növekedés az esti és a levelező tagozaton, valamint a távoktatásban volt a legnagyobb, itt 1990-hez képest 2003-ra meghatszorozódott (628,4%) a hallgatók létszáma, míg a nappali tagozaton a növekedés két és félszeres (267,5%) volt. 2003-ban a felsőoktatásban tanulók közel fele (44%) már valamilyen nem nappali képzésben vesz részt. Az adatok szerint az expanzió a Horn-kormány idején lódult meg.

A felsőoktatási autonómia erősödésével egyre sikeresebb az intézményi érdek képviselője, amit az önálló szervezeti egységek megszaporodása is jelez. Az elrendelt integráció következtében csökkent ugyan az állami fenntartású felsőoktatási intézmények száma, viszont a karok szintjén nyilvánvaló az elkülönülési szándék: 1998-ban 155 kar működött Magyarországon (89 felsőoktatási intézményben), 2003-ra már 169 önálló kar szerveződött (68 intézményben). A kihelyezett tagozatok száma is folytonosan nő. Az expanzió során a kutatóhelyek száma is bővült, amit a tanszékek számának növekedéseként is értelmezhetünk. 1995-ben 1109 kutatóhelyet regisztráltak, 2003-ban már 1628-at. A felsőoktatás terjeszkedésének további figyelemre méltó tünete, hogy a főállású oktatói kar bővülése elmarad a hallgatók és a szakok számának növekedési ütemétől. 1990-hez képest 2003-ra hateressel (5986) több oktató dolgozik teljes munkaidőben; feltételezhetően nőtt a munkaterhelésük, de emellett tetemes nagyságú a további felsőoktatási intézményekben vállalt oktatói munka is.

A rendszerváltás óta a felsőoktatás két további képzési szinttel bővült. A felsőfokú szakképzés (fél-felsőfokú

CSÁKY MARIANNE

képzés) a középfokból fejlődött ki 1998-tól; a PhD-, illetve a DLA-

képzés pedig az elit kitorési pontja lett 1993-tól, mindkettőnek – valamennyi hallgatót figyelembe véve – közel azonos a súlya (2%). Ugyanebben az időszakban a főiskolai szint megerősödött, az egyetemi pedig elvékonyodott. Míg 1990-ben a hallgatók 53%-a járt egyetemre, 2003-ban 20%-kal kevesebb (32,6%). Ma a főiskolai szinten tanulók (57,1%) és a szakirányú továbbképzésben (6,6%) résztvevők adják a felsőfokú képzésben résztvevők döntő hányadát. Felépült tehát a felsőoktatás új piramisa.

A fenntartói szerkezet is átalakult, bár továbbra is fennmaradt az állami képzés meghatározó szerepe. 1990-ben szinte valamennyi hallgató állami felsőoktatási intézményben tanult (99,3%), tizenhárom évvel később 85,8%-uk. A kilencvenes évek legelején az egyházi fenntartású felsőoktatás gyorsabban bővült, mint a nem egyházi, alapítványi felsőoktatás: 1995-ben az e két fenntartói körbe tartozó intézményekben tanult az összes felsőoktatási hallgató 4,6,-4,6%-a. A későbbiekben a magánszféra bővült, 2003-ban a hallgatók 8,9%-a ide járt, az egyháziakba pedig 5,3%.

A felsőoktatás expanziójának korlátot szab a középfokú oktatás kibocsátása. Noha egyre többen érettségiznek, mégis kevesen, következésképpen a nappali tagozatra jelentkezők egyre nagyobb hányadát veszik fel: 1990-ben még csak a jelentkezők 36%-ának, 1996-ban már majdnem minden második jelentkezőnek igent mondtak (48,4%), 2003-ban pedig a nappali tagozatra jelentkezők 60,5%-át vették fel a felsőfokú szakképzéssel bővített felsőoktatás nappali tagozatára. Ha viszonyítási alappal nem a jelentkezettek, hanem az érettségizettek számát vesszük, akkor 2003-ban több mint 70%-os a felvettek aránya, míg 1990-ben még 31,7% volt.

Sáska Géza

I.

INTERJÚ RÓNA-TAS ANDRÁSSAL

CSÁKY MARIANNE ♦ Az elmúlt másfél évtizedben mindenki tudta, hogy a magyar felsőoktatás alapvető átalakításra szorul. A végső lökést a bolognai egyezmény aláírása adta. Az egyezmény elsődleges célja az európai felsőoktatás versenyképessége, hogy megelőzhető legyen Európa szellemi és gazdasági leszakadása Amerikától. Sokan szkeptikusak a remélt eredményeket illetően, hiszen az európai kultúrák

zártága lépten-nyomon kibukik a politikai akarok mögül. Te közelről követted a folyamatot, a bolognai egyezményt megelőző és az azt követő időszakban.

RÓNA-TAS ANDRÁS ♦ (akadémikus, a Magyar Akkreditációs Bizottság alapítója, volt és tiszteletbeli elnöke): A Bolognai nyilatkozatnak számos előzménye van. Az egyik az 1988-as Bolognai Charta, amelyben az európai egyetemi rektorok lefektették egy új egye-

temi identitás alapjait. Majd 1998-ban a sorbonne-i nyilatkozat, mely úgy jött létre, hogy a francia miniszter a Sorbonne alapításának hétszázötvenedik évfordulójára meghívta Párizsba német, angol és olasz kollegáját, hogy megvitassák, hogyan veheti fel Nyugat-Európa a versenyt Amerikával és az egyre inkább feljövő délkelet-ázsiai országokkal. Nyilvánvaló volt, hogy ehhez az is kell, hogy az európai egyetemeken nevelt elit versenyképes legyen az amerikaiával, s ennek a kulcsa az oktatási rendszer reformja. Nem az amerikai oktatási rendszer egésze, hanem az amerikai elitoktatás a legjobb a világon – akár a Nobel-díjak számát, akár az egy hallgatóra jutó ráfordítást vagy bármilyen más mutatót vesszük, a kiemelkedő amerikai egyetemek vezető pozíciója vitathatatlan. A párizsi megbeszélésnek volt egy érdekes politikai vonulata is. A szövegekben eredetileg csak többciklusú képzésről volt szó, amilyen akkoriban Franciaországban működött. A franciák elképzelése az volt, hogy ha Európa átáll a francia rendszerre, az oktatása versenyképes lesz az amerikaiával. Világos volt, hogy ez ellenállásba fog ütközni. A német szövetségi miniszternek azonban kapóra jött a javaslat. Mivel Németországban az oktatás és a kultúra tartományi hatáskörbe tartozik, úgy gondolta, hogy az efféle egységesítés jó lehetőség arra, hogy a felsőoktatás irányítása Berlinbe kerüljön át, s ezért csatlakozott a francia javaslatához. Az angol miniszternek nem sok hozzáfűznie volt a dologhoz, mivel, mint mondta, náluk nagyon régóta többciklusú a képzés, csak éppen bachelor és master fokozatúnak nevezik. A Bolognai nyilatkozat megalkotásának másik ösztönzője az tapasztalat volt, hogy 1968 óta egyre többen tanulnak a felsőoktatásban, az egyetemek demokratizálódtak és eltömegesedtek, és ezt valahogyan kezelni kell. A négy állam közötti párizsi megállapodás valójában ellentétben állt a maastrichti szerződéssel, amely az oktatást nemzeti ügynek nyilvánítja, amibe Brüsszel nem szól bele. Ezért a Sorbonne nyilatkozat csupán a négy vezető hatalom „iránymutatásaként” jelenhetett meg, amelyben csak nagyon laza javaslatokat lehetett megfogalmazni, amelyek nem kívánták meg, hogy az egyes országok átalakítsák a maguk felsőoktatási rendszerét.

CSM ♦ 1999-re viszont megváltozott az EU ezzel kapcsolatos álláspontja...

R-TA ♦ Érdekes módon alakult a Bolognai nyilatkozat aláírása 1999-ben. A tárgyalásokra és a nyilatkozat aláírására meghívták az Európai Unióhoz csatlakozni kívánó országok minisztereit is. Őket, akik demonstrálni akarták csatlakozási ígéreteiket, hamarabb meg lehetett győzni a nyilatkozat aláírásáról, pláne mivel ez akkor még semmiféle következménnyel nem járt, mint a tagországok képviselőit. Egyre többen mondtak igent, magukkal sodorva a többieket is. Végül huszonnyolcan írták alá a Bolognai nyilatkozatot. Beszéltem olyan magyar tanácsadóval, aki azt mondta, hogy a miniszterének fogalma sem volt róla, mit ír alá. Mindenki arra gondolt, hogy ezt is majd el-

felejtik. Nem is vették nagyon komolyan, csupán amolyan deklarációnak tekintették.

A Bolognai nyilatkozatban és a hozzá kapcsolódó határozatokban szerepelt a tudomány támogatásának növelése is, hiszen az amerikai képzés sikerét az oktatás rendszerén túl a kutatásra fordított összegeknek is köszönheti. A megállapodás értelmében az aláíró országok a GDP 3 százalékát fogják kutatásra fordítani (Amerikában ez az arány 3-3,5 százalék). Magyarországon az egy százalékot sem éri el...

CSM ♦ És Németországban?

R-TA ♦ Németországban 2,5 százalék fölött mozog, a skandináv országok egynémelyike eléri a 3 százalékot, Svédország még többet is. De Portugáliában és Spanyolországban jóval alacsonyabb az arány. Az európai átlag 1,5 százalék körül van.

CSM ♦ Évek teltek el, mire Magyarországon a Bolognai nyilatkozat bekerült a köztudatba.

R-TA ♦ Önmagában a Bolognai nyilatkozatnak nem lett volna hatása, de időközben bevezették az európai oktatási miniszterek kétévenkénti találkozóját. Amikor második alkalommal összejöttek Prágában, kiderült, hogy még senki az égvilágon semmit sem csinált. Elhatározták, hogy évenként jelentést készítenek, és létrehozták az ehhez szükséges szervezeteket. Nagyon hatékonyan bizonyult az úgynevezett Bologna Follow-Up Group, röviden BFUG, amelyet mindig az az ország elnököl, amely épp az Európai Unió elnökségét adja. Figyeli az országokat, és jelentéseket kap, hogy hol tart a folyamat. Ezután jött a berlini értekezlet, majd ebben az évben a bergeni. 2003-ban azután, az Európai Egyetemek Szövetségének grazi ülésén, ahol szakértőként magam is jelen voltam, a tudományos kutatásért felelős európai biztos, a luxemburgi Reding asszony 2005-öt jelölte meg határidőként a bolognai folyamat bizonyos elemeinek megvalósítására. A Bolognai nyilatkozat a versenyképesség elérésének 2010-es megálmodott dátumán túl még nem rendelt konkrét lépéseket az egyes célkitűzésekhez. Ám ennek nyomán Magyarországon is felgyorsultak az események. Az Orbán-kormány alatt már voltak bizonyos törekvések a felsőoktatás átalakítására, és ehhez kapcsolódtak különböző kormány- és parlamenti határozatok, de érdemben akkor még nem történt semmi.

CSM ♦ Önmagában az, hogy az európai országok képzési rendszere egymással kompatibilis lesz, még nem biztos, hogy növeli a versenyképességet. Ahhoz nagyobb kulturális nyitottságra is szükség volna egymás iránt, aminek még alig látszanak jelei.

R-TA ♦ Az európai gondolat, ha nagyon le akarom egyszerűsíteni, az emberek és áruk szabad forgalma. Európa hátránya Amerikával szemben többek között az, hogy nem alkot egységes piacot. Mindegy, hogy Ohióban vagy Kaliforniában, aki bármelyik amerikai egyetemen végez, az országban mindenütt munkát vállalhat. Ekkora piacon kiegyenlítődnek az igények és a termelés. Európában viszont piacvédelmi eszközök is akadályozzák a hallgatók és a tanárok szabad

mozgását, de ezen túl még számos nehézség adódik. Az egyik a nyelv. Nyilvánvaló, hogy egy portugálnak vagy magyarnak nagyon komoly nyelvi és helyi kulturális ismeretekre van szüksége, ha egy német egyetemre vagy egy francia főiskola tanári állására pályázik. A nemzeti nyelven és nemzeti keretek között folyó oktatás olyan merev korlát, amelyet nagyon nehéz átlépni, és hosszú időn keresztül nem is lehet.

E problémák orvoslására irányuló igyekezet fejeződik ki azokban a metaforákban, mint amilyen például a „felsőoktatási térség”. Mindegyikkel azt próbálták megfogalmazni, hogyan lehet a nemzeti sajátosságokat megőrizve közös működést kialakítani. Az európai oktatási rendszerek már eleve nagyon eltérő szerkezetűek, nem beszélve a hagyományok nemzeti oldaláról. A lényeg az, hogy az egyes képzések és diplomák kompatibilisek legyenek. Kérdés azonban, mit fog ez jelenteni a munkaerőpiacon, például Németországban, ahol magas a munkanélküliség, különösen az egyetemet végzetteké.

A munkaerőpiac is átalakult. Mára a megtermelt érték fizikaimunka-igénye egy százalék körülire csökkent, és a szellemi hozzáadott érték hallatlanul megnőtt. Aktív, együtt alkotó, a termelés folyamatában új dolgokat megvalósító embereket keresnek. Ilyeneket csak a felsőoktatás termelhet ki, és ennek megfelelően kell az egyetemeket átalakítani. Mert hiába támadt igény a szellemi befektetéshez szükséges magasabb színvonalra, ha az egyetemi végzettségűeket nem erre képezték.

CSM ♦ Ez már az oktatás tartalmának a kérdése...

R-TA ♦ Egészen konkrétan az a kérdés, hogy ismeret kell-e vagy készség. Az ismeretgazdag porosz rendszer a készségfejlesztésben lemaradt. Amerikában elsősorban készségfejlesztés folyik, és az ismeretek elsajátítása jóval alacsonyabb szintű – innen ered a műveletlen amerikai képe is, aki nem tudja megkülönböztetni Budapestet és Bukarestet, nem ismeri a történelmet, viszont tudja, hol szerezhet minderről ismereteket, jól kezeli a világ információs eszközeit, és jobban kiismeri magát a piacon. Meg kell

találni az egyensúlyt, mert hiába vannak valakinek nagyon jó készségei, ha nincsen anyag, amin gondolkozzék. Európában, főleg a kontinentális országokban, az egyensúly teljesen felborult. Minden összehasonlító elemzésből az derül ki, hogy Magyarországon és Németországban nagyon alacsony a diákok olvasási és önálló gondolkodási készsége.

CSM ♦ Úgy tudom, szkeptikus voltál a többciklusú oktatás bevezetésének hatékonyságával kapcsolatban.

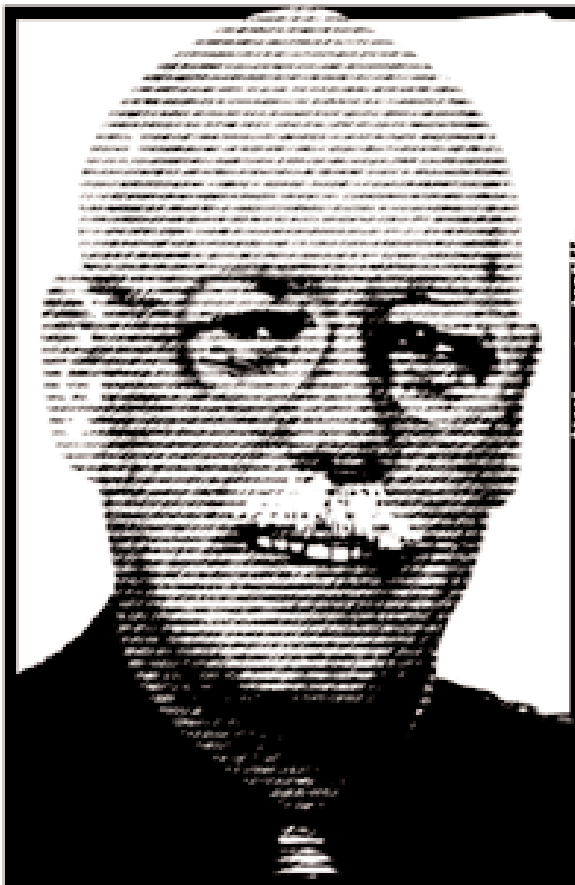
R-TA ♦ Amíg lehetett, harcoltam a bolognai rendszer ellen az európai szintű értekezleteken. Nem a szervezeten múlik, milyen a felsőoktatás, hanem az embereken. Az egyetem akkor jó, ha jó tanárai vannak. A kulcs az, hogy újfajta gondolkodást és oktatási módszereket bevezető, széles látókörű oktatók kerüljenek be a felsőoktatási rendszerbe. A szervezeti átalakulás ezt legfeljebb elősegítheti, de ehhez, számos más dolog mellett, pénz kell. Cambridge és Oxford nem véletlenül kiváló: háromszor annyit tudnak még egy angol professzornak is fizetni, hogy odacsábítsák. Az is nyilvánvaló, hogy egy hatodrangú angol egyetemmel avanszált műszaki főiskola színvonalával jóval alacsonyabb egy jó magyar egyeteménél. Amíg a szükséges pénz nem áll rendelkezésre, nem fog változni semmi. Nálunk 1999–2000-ben a felsőokta-

tásra fordított állami kiadások reálértékben még mindig nem érték el az 1989-es szintet. Forrásokat vontak ki a felsőoktatásból, nemhogy több pénzt tettek volna bele. Nem hiszem, hogy az egyetemek struktúrájának átalakításával javítható a felsőoktatás színvonala.

CSM ♦ Mégis részt vettél a törvény előkészítésében.

R-TA ♦ Amikor kiderült, hogy minden európai ország aláírta, és komolyan is veszi a bolognai egyezményt, akkor ennek a megfontolásnak a helyére az a felelősség lépett, hogy az európai képzésben részt venni kívánó magyar diákok nem mehetnek egy elzárt, régi rendszer képviselőiként külföldre.

A következő kérdés az volt, hogy mindenki a bolognai rendszer szerint tanuljon-e, vagy pedig, mint most Németországban, mindenki választhasson,

hogy a régi vagy az új rendszerben akar-e tanulni. Itt lépett be megint a politika. A kormányok úgy látják, hogy az egyetemek hihetetlenül nehézkesek, konzervatívok, tehát ha rajtuk múlik, hogy változnak-e, akkor nem változnak. Így született meg az a politikai döntés, hogy mindenhol egyformán át kell alakítani a rendszert. Különösebb bajom nem ezzel az önmagában semleges eszközzel van, hanem a tartalommal, a minőséggel.

CSM ♦ A 2002-ben összeállt Csatlakozás az Európai Felsőoktatási Térséghez munkacsoport elsősorban a szervezeti felépítés és a finanszírozás átalakításával akarta biztosítani a képzés minőségét. Mint mondták, az egyetemnek nem egy szocialista nagyvállalatra, hanem egy jól működő gazdasági társaságra kell hasonlítania. Az eredeti elképzelés szerint a rektor vezette egyetemi szenátus mellett működött volna a gazdasági szakemberekből álló igazgatótanács, amely az egyetem önálló gazdálkodását felügyelte volna.

R-TA ♦ A tudományos irányítás és a pénzügyi menedzsment különválasztása némileg módosítva a jelenlegi törvényben is benne van.

CSM ♦ Igen, de egy nagyon lényeges ponton megváltozott. Az eredeti elképzelés szerint az igazgatótanács kontrollálja az egyetem működését, tehát a rektor nem lehet a tagja. Ezzel szemben a törvény szerint a rektor az elnöke az irányító testületnek is, a szenátusnak is. Ez nyilván képtelenség.

R-TA ♦ A kérdés az, hogy elválasztható-e az anyagi források fölötti rendelkezés a szellemi források szervezésétől. A menedzsment felelőssége a kérdés. A tudósok egész életüket arra szánják, hogy ahelyett, hogy jól menő gazdasági üzletekben nagy pénzeget keressenek, a tudományt művelik és oktatnak. Ők sokkal jobban meg tudják ítélni, milyen alap kutatásnak van szakmai jövője, mint egy üzleti szempontokat mérlegelő menedzsment. A lézer-alapkutatásról sem lehetett tudni, lehet-e majd egyáltalán használni valamire az eredményeit, amelyeket ma már a legkisebb közért is használ. Az üzleti sikerét nem lehetett látni előre, csak a tudományos fontosságát. Megengedhető-e az, hogy egy mindenhonnan összeszedett menedzsment, amely csak irányítja, de nem érzi tulajdonának az egyetemet, mert személyes haszna nincs belőle, a kockázatos beruházásokról a tudósokkal szemben döntsön? Nem lehet vállalatként igazgatni egy egyetemet, ez idegen az egyetemi közegtől. Nem hiszem, hogy akár a legambiciózusabb rektor is nagyon bele kívánna folyni a pénzügyekbe. Ez eddig sem a rektor dolga volt, hanem a gazdasági igazgatóé. De a rektor mondta meg, ha kellett egy új tanszék vagy laboratórium, és a gazdasági igazgatónak kellett előteremtenie rá a pénzt. Ha nem tudta, akkor vagy őt küldték el, vagy a rektor távozott.

CSM ♦ A CSEFT azzal érvelt, hogy a jelenlegi rendszer egyáltalán nem ösztönzi költségérzékenységre az egyetemet. A mostani rendszerben az egyetemnek érdeke, hogy az állami támogatás sohase legyen elég, mert ha elég, akkor még kevesebbet kap.

Tulajdonképpen a folyamatos zsarolásra rendezkedtek be...

R-TA ♦ Ez teljesen igaz...

CSM ♦ ...tehát olyan módon kell megváltoztatni a rendszert, hogy az egyetemnek érdeke legyen a takszerű gazdálkodás...

R-TA ♦ Ezt elfogadom, de tessék csak belegondolni, hogyan működik egy magánvállalat. A tulajdonos, ha a menedzsment nem termel neki profitot, akkor meneszt. Az egyetem tulajdonosa az állam, amely az egyetemet hosszú távú szellemi befektetésnek tekint, s nem várja el, hogy profitot termeljen, de azt igen, hogy ésszerűen gazdálkodjon. A nagyvállalatok profitérdekeltségét igazából az jellemzi, hogy egyre kevesebb embernek kell egyre több pénzt keresnie, egyre újabb dolgokat kell termelni, még ha nincs is szükség rá, és ezért reklámmal kell neki piacot teremteni – ez egy másik filozófia. A Csatlakozás az Európai Felsőoktatási Térséghez csoport elképzelése mögött álló gondolat alapjaiban volt rossz.

CSM ♦ Hogyan másképp lehetne az egyetemek gazdálkodását ésszerűbbé és gazdaságosabbá tenni?

R-TA ♦ Mondok egy konkrét példát. A franciáknál azt csinálják – és ezt mi is többször javasoltuk –, hogy a minisztérium szerződést köt az egyetemekkel, amely rögzíti az egyetem ellátmányát. Ha az egyetem leépíti a dupla tanszékeket, ha a százharminckét rosszul kihasznált épület helyett csak hat jól kihasznált épületben működik, akkor öt százalékkal növelik az ellátmányát, ami óriási összeg egy egyetem költségvetésében. Ezek a pluszszázalékok fölmehetnek akár tizenkét százalékra is. A szerződéseket három évre kötik, kölcsönösen elfogadott célok teljesítésére, és a minisztérium csak akkor folyósítja a következő évi pénzt, ha az egyetem igazolta az adott évre előírt részteljesítést. Ezzel a módszerrel teljes mértékben rendbe rakták a francia egyetemek gazdálkodását anélkül, hogy beleszóltak volna az egyetemek belső gazdálkodásába és tudományos döntéseibe. A francia oktatási miniszter első számú tanácsadója, amikor Magyarországon járt, elmondta a magyar felsőoktatás akkori vezetőinek, hogy a francia rendszer hogyan működik, mindenki azt mondta rá, zseniális, és azután a fülük botját se mozdították. A magyar egyetemeken kétségtelenül pazarlás folyik, és megértek minden pénzügyminisztert, aki azt mondja, nem ad több pénzt. De ez nem megoldás, mint ahogy igazából a szervezeti átalakítás sem az.

CSM ♦ Az is felmerült, hogy a normatív támogatás a hallgatóhoz kerüljön, aki annak az egyetemnek adja át, ahová jár. A diák viszont csak akkor megy egy egyetemre, ha az ott szerzett diploma jó munkaerőpiaci pozíciót ígér. Ezzel azt kívánták elérni, hogy az egyetemnek érdeke legyen az oktatás színvonalát emelni és infrastruktúráját javítani. Ez kimaradt a törvényből.

R-TA ♦ Szerencsére. Az egyéni életpályatervek és a tényleges társadalmi szükségletek között ugyanis óriási a távolság. Amerikában például túltermelés

van pszichológusból és szociológusból, ma ők alkotják a diplomás munkanélküliek többségét. A diákok nagy többsége oda megy, ahol könnyebben szerezhethet diplomát, mert a feladatok szintje alacsonyabb. Tehát oda fogja vinni magával az állami pénzt, és nem a magasabb színvonalú intézményekbe, ahol sokat kell dolgozni.

CSM ♦ Igen, de ha kialakulna a munkaerőpiac érzékenysége, és a jó állásokra nagyobb eséllyel pályázhatnának azok, akik jó egyetemeken végeztek, akkor oda vinnék a pénzt. Feltehetően ez a folyamat Magyarországon is be fog indulni.

R-TA ♦ Ez a demokratikus elveket érintő kérdés. Amerikában azok az egyetemek, ahonnan mindenki elhelyezkedik, jóval magasabb tandíjat kérnek, mint a többi. Antiszociális rendszer, amelyben nincs esélyegyenlőség, noha sokat tesznek azért, hogy az esélyegyenlőséget valahogy helyrebillentsék. Ez a forma Európában egyelőre nem vezethető be, itt még a tandíj gondolata is kormányok bukásához vezethet. Magyarországon óriási a különbség a szülők anyagi helyzetének függvényében a fiatalok életlehetőségeiben, és az alacsony ösztöndíjak nem képesek kompenzálni a szociális különbségeket.

CSM ♦ Ez azt jelenti, hogy az oktatási reform során végül is nem jött létre új finanszírozási rendszer.

R-TA ♦ Két különböző dologról van szó. Az egyik, hogy milyen módon kapnak pénzt az egyetemek, és a másik, hogy hogyan gazdálkodnak a pénzüikkel. Abban, hogy milyen módon kapnak pénzt, történt valami előrelépés. A tudomány finanszírozására a GDP 3 százalékát kellene költeni. Nyugaton ennek a 3 százalékknak mintegy a felét a gazdaság adja, a többit az állam az adófizetők pénzéből. Nálunk viszont a kialakuló új ipar még hosszú ideig nem fog annyi profitot termelni, hogy ésszerűen tudjon a tudományba hosszú távon befektetni, ami teljesen más gondolkodásmódot igényel. Az új rendszer szerint az egyetemek egy kutatási normatíva alapján kapják meg a tudomány finanszírozására szánt összeget attól függően, mit teljesítettek, mennyi tudományos minősítettjük van, mennyi pályázati pénzt kaptak és így tovább. Ez növeli a bevételüket, illetve lehetővé teszi ugyanannak az összegnek egy másfajta elosztását.

A másik bevételi forrás a hallgatói normatíva, amely több részből tevődik össze. A hallgatóknak nagyjából ugyanannyi kalóriára és lakóterre van szükségük, ez adja az normatíva egy személyre eső részét. Azonban az oktatásuk háttérköltései szakmánként különbözők. Más ez az összeg egy nem beruházásigényes bölcsész szakon, mint egy igen erősen laborfüggő műszaki szakon.

De az oktatók színvonala is más-más normatívát igényelne. Ha az egyik helyen nyolc akadémikus tanít, míg a másikon olyanok, akik már tizedik éve adjunktusok, és még mindig nem produkáltak semmit, akkor talán nem ugyanazt a normatívát kell kapniuk. A normatívákat érzékennyé kell tenni a minőségi különbségekre. Ha nincs különbség az egyéni szük-

séglet, illetve a tanulás, az oktatás és a kutatás színvonala szerint, a helyzet kezelhetetlen lesz.

CSM ♦ Most több kategória van, ami ellen a bölcsészek már tiltakoznak is...

R-TA ♦ Négy kategória van, ami a pénz jobb elosztását teszi lehetővé. De Európában nem ez az irány érvényesül. Az egyetemek egyetlen normatív összeget kapnak, amit úgy osztanak el, ahogy a legjobbnak látják. Hogy három éven keresztül minden egyetemi tanárnak dupla fizetést adnak, és ezzel emelik a színvonalat, vagy új épületeket vesznek, vagy ösztöndíjakat adnak, hogy a legtehetségesebb diákokat odavonzzák, akik kikényszerítik, hogy előbb-utóbb távozzanak az alkalmatlan tanárok, mert a diákok nem járnak az óráikra – ezek az egyetem hatáskörébe tartozó stratégiai döntések. Eredetileg Magyarországon is fölmerült ez a gondolat, de a megvalósítása nem történt meg. Miért nem? Mert az egyetem belső erőviszonyai kikényszerítik, legyen a vezetője menedzser vagy rektor, hogy úgy legyen leosztva a pénz, ahogyan érkezett. Például egy doktoranduszért másfélszer vagy háromszor annyit kap az egyetem, mint egy első-évesért, és ha egyes belső egyetemi erők azt szeretnék, hogy ez így menjen le a doktori iskolákhoz, de mások meg, mondjuk, tehetséges diákok támogatásába akarják fektetni a pénz egy részét, hogy előbb-utóbb majd jobb doktoranduszok legyenek – az komoly belső vitát eredményez. Az ilyen típusú konfliktusokat csak jól működő egyetemi autonómiák oldhatják meg. Egy kívülálló irányító testület érzékelti sem képes az egyetem belső szempontjait.

CSM ♦ Az új törvény a finanszírozásban csak minimális változásokat hoz, és nem valószínű, hogy ettől gazdaságosabban fognak működni az egyetemek.

R-TA ♦ A rendszer csak attól fog változni, ha több pénz lesz benne. A mostani átalakítás mögött nincsen pénz. Pedig amikor egy rendszert megreformálunk, elengedhetetlen a többletpénzek bevonása, különben csak a szegénység újraelosztása következik be. Az igazán tehetséges, nyelveket tudó tanárok lassanként Európa más tájaira húznak el, ahol komoly szükség van a felkészültségükre, és meg is fizetik őket. Ha ezek az emberek itt maradnának, előbb-utóbb a rendszer is megváltozna. Aki reformot akar csinálni, annak először az infrastruktúrát kell megváltoztatnia, ami szintén pénzbe kerül. Az egyetemek jó gazdálkodásának egyik feltétele, hogy országosan összekötött, jó informatikai rendszerük legyen. Ha ma egy hallgató egyetemet vált, ugyanazt a papírmunkát kell elvégezni, mint húsz vagy akár háromszáz éve, mert nincs központi kreditnyilvántartás. Az állam nem tudja követni a hallgató mozgását és, mondjuk, áthelyezni a pénzt, ha azt látja, hogy tízével, húszával, százával mennek át egyik egyetemről a másikra a hallgatók. A vezetőnek nincs lehetősége arra, hogy jutalmazza a jókat, és szinten tartsa a gyengéket, mert nincs elegendő információja.

CSM ♦ A bolognai egyezmény előírja a belső minőségbiztosító rendszer létrehozását az egyetemeken. Jelenleg ilyesmi miért nincs?

R-TA ♦ Cambridge-ben nincs belső minőségbiztosítás, mert nem kell. Az a fajta minőségbiztosítás, amely csupán formális kötelezettség, az iparból jött át. A felsőoktatás minőségbiztosításában nagy szerepe van a felelősségnek. Magyarországon a kiadott diplomák minőségét kellene biztosítani, és ez elsősorban magának az oktatási intézménynek a felelőssége, ugyanakkor a kiadott diplomák minőségéért az állam és a Magyar Akkreditációs Bizottság is felel. Magyarországon hihetetlen alacsony szinten van a felelősség. Ha a dékán kirúghatná azt, aki háromszor nem tartja meg az óráját, akkor nem kellene minőségbiztosítás sem. De a dékán ezt nem teheti meg, és egy csomó esetben nem is akarja, mert akkor nem fogják újraválasztani.

CSM ♦ A háromszintű képzés szakstruktúrájának a kialakítása, úgy tűnik, nehezen megoldható feladat elé állította az egyetemeket. A bölcsészkaron például túl kevésre szűkítették az alapszakok számát, olyan szakokat tereltek össze, amelyeket képtelenség összetelni, és a legtöbb esetben nem jött létre új szemléletű program.

R-TA ♦ A cél az, hogy használható hároméves képzést adjunk. Nyilvánvaló, hogy egy hároméves gazdasági, mérnöki és agrárképzés, vagy például egy hároméves tanító- vagy egészségügyi képzés teljesen piackonform lehet. Az viszont kérdés, hogy például a hároméves bölcsészképzés használható lesz-e a piacon. Amikor a hetvenes években megkérdeztem az egyik barátomat, hogy Cambridge-ben hányan tanulnak magyarul, azt mondta, húszan-huszonöt. Ez egy agyrem, kinek van szüksége ennyi magyarul tudóra Angliában? Erre azt mondta, senkinek, de a Shellnél jobban el tud helyezkedni az, aki az indoeurópai nyelvektől ennyire különböző nyelvet megtanult. Mert ha erre képes volt, akkor a Shell speciális feladataira Dél-Arábiában másoknál alkalmasabb. Tehát megint visszaérkeztünk oda, hogy nem az oktatás szerkezete a kérdés, nem az, hogy hány bemenet meg kimenet van, hanem az, hogy mi a tartalma. Az első három év, de különösen a bevezető kurzusok tartalmát és módszertanát teljesen át kell alakítani.

Ez a folyamat egyelőre formailag haladt előre, amennyiben a bemeneteket lényegesen csökkentette a kormány – Nyugaton egyébként nagyon sok szak van a bachelor képzésben is –, a kimeneteknél pedig hosszú vita után elértük, hogy azokat a feliratokat kapják a diplomák, ami ténylegesen a tartalmuk. Lényeges eleme a bolognai gondolatnak, hogy a hallgató sokféle modulból választhat, tehát nem egy vékony kis csövön megy keresztül, és a végén úgy jön ki, hogy semmit sem tud a mellette levő csőben történő dolgokról. Ezt jónak tartom, azonban a diákok által választott modulok és kiegészítő kreditek áttekintéséhez jó nyilván tartási rendszer kellene, az egyetemeknek azonban nincs megfelelő informatikai hátterük.

Mindezzel együtt Magyarországon már 2004-ben megkezdődött az első bolognai próbaoktatás, néhány kisebb mérnöki, informatikus szak megindult a

hároméves képzési úton, nyilván négy-öt év múlva lehet a kísérletről véleményt mondani. Úgy tűnik, hogy 2005-re megindul az egész fronton a szerkezet fölállítás, és 2006-tól a törvény szándéka szerint már csak „bolognai szakot” lehet indítani.

CSM ♦ Az általam ismert anyagokból, véleményekből úgy tűnik, nem sikerült a hároméves szakok tartalmát az újfajta tudásigénynek megfelelően átalakítani.

R-TA ♦ Egyáltalán nem. Az alapszakoknak a diákokat már az első évben rá kellene vezetni arra, hogy az önálló gondolkodás, a jó kérdések feltétele, az innovációs képesség, a kollektív munkában való részvétel azok a készségek, amelyek elsajátításával jó diplomát szerezhetnek.

CSM ♦ Valószínűleg ennek a következménye az, hogy az Akkreditációs Bizottság a bölcsészkarok alapszakjainak az akkreditációját fölfüggesztette.

R-TA ♦ A felfüggesztés oka az volt, hogy zsugorított régi tanterveket és régi gondolkodásmódot tettek egy kifelé korszerűnek látszó homlokzat mögé. Mindenki azért küzdött, hogy az ő kis szakja megmaradjon, s ott ezután is ugyanazt csinálhassa, amit eddig. Hagyják őt békében, nem beszélve az oktatás szabadságának alkotmányos jogáról. Úgy gondoltuk, ha nem sikerül a homlokzatot minimális módon harmonizálni a tartalommal, akkor az olyan csőd, aminek a felelősségét nem vállalhatjuk. Azt kértük, hogy csináljanak két féléven keresztül egy négykredites, kétórás bevezető szemináriumot, ahol a diákok megtanulnak esszét írni, beszélni, elsajátítják a retorika alapelemeit. Formailag ezt teljesítették, de el kellett volna venni a szakmától négy kreditet, ami néhány ember esetleges elbocsátását jelentette volna. Ahelyett, hogy azon gondolkoztak volna, hogyan tudják jól megcsinálni, és ki alkalmas erre a tanszéken, azt akarták elérni, hogy ez a bizonyos négy óra az ő tanszékük vagy az ő szakjuk hatáskörében maradjon. Az eredmény egy hibrid. A belső minőségbiztosítás egyik feladata éppen az volna, hogy megnézzék, a diákok az első évben megkapják-e ezt az alapozást.

CSM ♦ A Magyar Akkreditációs Bizottság tevékenysége összefonódott a neveddel. Az egyik alapítója és sokáig az elnöke is voltál. Fennállása óta rengeteg támadás és kritika érte a MAB-ot. A rendszerváltás után a tudomány és az oktatás területén is megindult a hatalmi harc: sokak szerint a MAB-on keresztül egy már beérkezett, hatalommal rendelkező csoport próbálja megakadályozni olyan programok, doktori iskolák elindítását, amelyeket új emberek, az új generáció képviselői vagy külföldről jövő emberek kezdeményeznek. S itt felmerül az a kérdés is, hogyan lehet összevetni az itteni rendszerben érdemeket szerettek teljesítményét azokéval, akik külföldön olyan tudományos világban tanultak és futottak be karriert, ahol nincs se habilitáció, se akadémiai doktori cím, csak PhD.

R-TA ♦ Válasszuk külön a problémákat, mert mind-egyik valós, és változtatást igényel. Nézzük az első állítást, hogy a rendszerváltás után a régiek igyekeztek

a pozíciójukat megőrizni. Ez részben a magyar tudomány és felsőoktatás történetének nem ismeretéből, részben egy örök problémából adódik, hogy amikor jönnek a fiatalok, akkor az idősök útban vannak. Ez független a rendszertől. A magyar tudomány képviselői már a hetvenes évek második felétől teljesen szabadon mozogtak. A magyar tudósok részvétele a nemzetközi tudományban – eltekintve az úgynevezett ideológiailag nagyon terhelt tudományoktól, mint a történettudomány és néhány bölcsészettudomány – európai szintű volt. A legjobbak már a nyolcvanas években is a legjobbak voltak. Nem volt indok arra, hogy örült nagy személycserékkel el kelljen takarítani a pozícióban levőket. Teljesen igaztalan vád, hogy a kommunista rendszer által aszalt és megőrzött tudós társaság éli túl magát, és használja föl a Magyar Akkreditációs Bizottságot. Akik a MAB-ot annak idején irányították, sem személyükben, sem más módon nem kötődtek az előző rendszerhez. Nekem még egy dékánhelyettesi vagy bármi egyéb funkcióm sem volt soha, a pártba nem léptem be. A Magyar Akkreditációs Bizottság azért döntött úgy, hogy megtartja a régi akadémiai doktori fokozatot – ami egyedül Magyarországon maradt meg –, mert az akadémiai doktori szisztéma színvonalát a Magyar Tudományos Akadémiának sikerült megtartania. Szemben az egyetemek habilitációs gyakorlatával, amelynek színvonala mélyen a németé alatt van. Egyébként az új felsőoktatási törvény nem fogja megkövetelni a habilitációt, mert ilyen Európában, de sehol a világon nincsen, Németországban is megszűnőben van. A doktori ügyekben a Magyar Akkreditációs Bizottságnak volt szerepe, a habilitációban nem.

Az ellenérzések egyik oka a Magyar Akkreditációs Bizottsággal szemben, hogy a bent lévő lobbi nem engedi be a kinti lobbit a fontos helyekre. Nyilvánvaló, hogy egy ilyen bizottságban az emberek nem tudnak teljes mértékben függetlenedni az őket küldők érdekeitől, és ez befolyásolhatja, mit akadályoznak meg. Ennek többek közt egy etikai kódexszel igyekszünk elejét venni. Komoly változás, hogy bevezetjük a fellebbezési rendszert a Magyar Akkreditációs Bizottság munkájában. Aki nincs megelégedve a szakértői véleménnyel, a MAB-től független bizottsághoz fellebbezhet. Amennyiben eltérő javaslat születik, a miniszter dönt, hogy melyiket fogadja el. Magyarország az első ország, amelyik bevezeti a fellebbezési rendszert.

CSM ♦ Az a kritika is elhangzik, hogy az új diszciplínákra, új tudományos szemléletre alapozott programokkal szemben nincs kellő nyitottság az Akkreditációs Bizottságban.

R-TA ♦ Ez részben igaz. A külföldi szakértők többször felvetették, hogy az interdiszciplinaritás, az új szakmák iránti érzékenység a Magyar Akkreditációs Bizottság munkájában nem olyan nagy, mint amilyennek lennie kellene. A MAB azon az állásponton volt, hogy a tudományt nem lehet semmiféle rendszerbe belegyömöszölni. Ezzel szemben a bürokrácia

úgy gondolta, hogy meg kell határozni a tudomány valamiféle rendszertanát, mert akkor a kompetenciák világosan el vannak osztva. Tehát a minisztérium tudományágakra osztotta az összes tudományt, és mi ehhez rendeltük hozzá a bizottságokat. Itt kezdődött a baj. Ha valaki a két bizottság közötti területen dolgozott, akkor ezt a rendszer nem tudta kezelni. Sokat tettünk azért, hogy mégis működjék. De nekünk nemcsak az a dolgunk, hogy támogassuk a valóban interdiszciplináris programokat, hanem az is, hogy az ál-interdiszciplinaritás ellen küzdjünk. Az interdiszciplináris képzés már a jelenlegi rendszerben sem ütközik akadályba. A programok a minisztérium által elfogadott tantervtől 40 százaléban térhetnek el. Mi azért felelünk, hogy a kibocsátott diplomák programja ne tartalmazzon 40 százaléknál több olyan anyagot, amely nem az adott diplomához tartozik.

CSM ♦ Hogyan jár el a MAB a külföldi előadók minősítésekor?

R-TA ♦ Az az álláspontunk, hogy Magyarországon csak egy tudományos mérték van. Egy egyetemi tanárnak akadémiai doktori szintet kell produkálnia, de nem kell, hogy papírja legyen róla. Azt nézzük, hogy a teljesítménye azonos-e azzal, amit a Magyar Tudományos Akadémia megkövetel az akadémiai doktori fokozathoz. Ez szakmánként nagyon eltérő. A Magyar Akkreditációs Bizottságnak egyébként púp a hátán ez az egész személyi értékelés. Én személyesen mindig elleneztem, hogy a Magyar Akkreditációs Bizottság személyekről nyilatkozzon. Elvi okokból nem veszek részt ebben a káderezésben, mert idegennek tartom az akkreditáció nemzetközi gyakorlatától. Sehol a világon Akkreditációs Bizottság ilyen munkát nem végez, csak programokról és oktatási kapacitásról nyilatkozik.

CSM ♦ Akkor ez hogyan jött létre Magyarországon?

R-TA ♦ A kormány úgy látta, hogy a magyar egyetemi oktatók színvonala csökken, minden évben egyre több a felterjesztés egyetemi tanári kinevezésre. A nyugati megoldás maximálja az egyetemi tanárok számát. Akkor lehet új egyetemi tanárt kinevezni, ha valaki visszavonul.

CSM ♦ Nem az egyetemi autonómia körébe tartozik, hogy hány egyetemi tanárt neveznek ki?

R-TA ♦ Az alapítványi egyetemeken természetesen igen, az államilag finanszírozott egyetemeken nem. Egyetlen kormány sem merete maximálni az egyetemi tanári helyek számát. Ennek részben az az indoka, hogy ez gátolja a fiatalokat. Egyre tovább élnek az idősök, ha egy numerus clausus rendszert csinálunk, egyre kevésbé lehet dinamikus fiatalokat egyetemi tanárnak kinevezni. Nem maradt más, mint az kinevezések minőségi szűrése.

CSM ♦ Mióta minősít személyeket a MAB?

R-TA ♦ 1995–96-ban ez már komoly problémaként jelent meg, és 99 körül már muszáj volt lépni. A diagnózissal egyetértettem, de más megoldást kellett volna találni. Jelenleg általában a felterjesztettek 25 százalékára mondunk nemet, ami nagyon nagy

arány. Vannak nehezen megítélhető esetek, de 90 százalékukban jól lehet tudni, hogy ki alkalmas.

CSM ♦ Az Akkreditációs Bizottságnak erre a tevékenységére szokták mondani, hogy hatósági szerepet játszik.

R-TA ♦ Ez az első perctől kezdve veszély volt. Már 1992-ben, a tárgyalások megkezdésekor világossá tettem, hogy a MAB nem hatóság. Formailag sem az, mert ragaszkodtunk ahhoz, hogy a MAB alkalmazottai és tagjai ne legyenek köztisztviselők, mert azok utasíthatók. A titkárság is csak közalkalmazottakból áll. A MAB szakértő bizottság, a doktori ügyek kivételével csak javaslatot tesz, a döntéseket mindig a minisztérium hozza. A doktori ügyek azért kivételek, mert az alkotmány szerint tudományos ügyekben csak tudósok dönthetnek. Ha mi azt mondjuk egy egyetemi tanárra, hogy nem tartjuk alkalmasnak, attól még ki lehet nevezni. Sajnos az elmúlt időszakban egyre több ilyen eset volt.

Mi szakértőként működünk az egyetemek számára. Az egyetemnek szüksége van egy külső fórumra, amelyik véleményt mond az egyetem által fölterjesztett emberekről. Más országokban külföldi szakértőket vonnak be. Magyarországon ma még sem szakmailag, sem nyelviileg nem tehető meg, hogy évenként száznyolcvan-kétszázötven egyetemi tanárról átlagosan hat véleményt kérjünk be külföldről. Ezt fokozatosan be kell vezetni Magyarországon is.

CSM ♦ Az egyetemi reformmal változik-e a MAB szerepe?

R-TA ♦ A MAB szerepe magától is változott. Először is egyre több olyan tagja van, aki nem az oktatást képviseli, hanem a felhasználókat. A felhasználók egyre jobban élnek ezzel a lehetőséggel. Hogy mi kell az iparnak, a mezőgazdaságnak, a kereskedelemnek, a vállalkozásoknak, azt ők tudják, de hogy hogyan kell azt tanítani, azt a felsőoktatás tudja. Ezt a kettősséget az Akkreditációs Bizottságban úgy oldottuk meg, hogy a képviselők együtt ülnek a bizottságban fele-fele arányban, és együttesen hozzák a döntéseket. A minőség egyetlen definíciója a célra való alkalmasság, és mivel az oktatás célja megváltozott, az Akkreditációs Bizottság összetétele is átalakult.

Az új törvény csak néhány ponton módosította a működésünket. Kisebb változás az, hogy a nemzetiségi oktatás egy szakértője is be fog kerülni. A komoly változások mind pozitív irányúak. Ezen túl a főtitkárt nem a miniszter nevezi ki, hanem az elnök. Ezzel a kormány nyomasztó helyzetének az elvi lehetősége is megszűnt, bár hozzá kell tennem, hogy eddig semelyik kormány semelyik miniszterével nem volt gond, egy eset kivételével, de az szerencsére nagyon hamar megoldódott. A másik komoly változás a fellebbezési rendszer bevezetése. Fontos a finanszírozás függetlensége is. Eddig a MAB költségvetését a parlament szavazta meg, az új törvény viszont kimondja, hogy a mindenkori a felsőoktatásra fordított összeg két ezrelékét kapja.

A Magyar Akkreditációs Bizottság nemzetközi helyzete is változik. Az Európai Akkreditációs Bizottságok Szövetségéhez tartozunk, öt- vagy nyolcévenként várható nemzetközi felülvizsgálat: az európai normák szerint működünk-e? A Magyar Akkreditációs Bizottság az egyetlen, amely már végigcsinált egy teljes nemzetközi átvilágítást, amelyet egy független társaság végzett és a Világbank finanszírozott.

CSM ♦ Magyarországon nem alakult még ki az egyetemek nyilvános rangsora. Létezik-e követéses vizsgálat arról, hogy a különböző egyetemeken végzetek hol kaptak állást?

R-TA ♦ Ez alapvető kérdés. Nyugaton ezt különböző intézmények, folyóiratok csinálják, nagyon különböző szempontok szerint. Más a hallgatók által felállított sorrend, más a szakmáké, a *Spiegelé* vagy egy német oktatáskutató intézeté. Mi úgy gondoljuk, hogy ennek nem érkezett még el az ideje Magyarországon. Ugyanakkor van egy eszköz a kezünkben, amellyel elkezdjük az összehasonlítás kiépítését, és ez a kiválósági helyek (*Places of Excellence*) megállapítása. Magyarországon ma már nyolc-kilenc hely van, amit az európai kutatási szervezet kiválósági helynek minősített, köztük csak egy egyetem, a Debreceni Egyetem. Most alakul a szempontrendszer, a történettudományban és a pszichológiában már elkészült. Mind a két területen külföldieket vontunk be, hogy ne a jól ismert magyar játék ismétlődjön, hogy akik benne vannak, azok a barátaikat juttatják be. Ez a kezdet, innen kell felépíteni azt a rendszert, amely majd a hallgatókat is tájékoztatja, amikor szakot és egyetemet választanak.

CSM ♦ Miért nem érett meg a helyzet egy követéses vizsgálat elkészítésére? A Műszaki Egyetemen például készült ilyen vizsgálat...

R-TA ♦ Teljesen objektív problémák vannak. Egyrészt a diákvéleményezés nem működik jól. Ez általános probléma egész Európában. Amerikában, ahol fizet a diák, ott igenis megmondja a véleményét, mert meg akarja kapni a pénze ellenértékét. Ahol nem fizet, ott nem érdeke, hogy véleményt mondjon az oktatásról. A másik probléma, hogy a végzősöktől elkéri az e-mail-címüket, mielőtt odaadják nekik a diplomát. Ezt nem lehet kötelezővé tenni, és ezért egyszerűen nem tudni, hol érhető el a tavaly végzetek. Ez Magyarországon még hosszú ideig nem fog működni, mert nem érdekli az embereket.

CSM ♦ Mi lesz az új felsőoktatási törvény sorsa? Használható vagy újra kell tárgyalni?

R-TA ♦ Az Országgyűlés által elfogadott, de a köztársasági elnök közbelépése miatt még ki nem hirdetett törvény az Alkotmánybíróság előtt van. Személyes véleményem az, hogy a törvényből sikerült kiszűrni a legsúlyosabb hibákat. Viszont legalább a fele felesleges vagy nem törvénybe való. A túlszabályozás kompromisszumok eredménye, de akadályozza az autonóm, alkotó munkát. Nagy valószínűséggel néhány pontját meg kell majd változtatni, s ennek elhúzódása komoly gondokat jelenthet. □

II.

INTERJÚ GERÉBY GYORGGYEL

CSÁKY MARIANNE ♦ Részt vettél az új felsőoktatási törvény kialakításában. Magyarországnak érdeke, hogy legjobb tudása szerint megvalósítsa a Bolognai nyilatkozat ajánlásait. Mennyire érhetőek el intézményi átalakítással a nyilatkozatban megfogalmazott célkitűzések, mindenekelőtt a versenyképes európai felsőoktatási térség?

GERÉBY GYORGY ♦ (az ELTE docense, a Közép-Európai Egyetem vendégoktatója, a Felsőoktatási és Tudományos Tanácsnak az oktatási miniszter által delegált tagja): Az átalakulásnak megvannak a külső és belső okai, és el kéne fogadnunk már végre, hogy ezek kiindulópontok és nem vitakérdések. A kiindulópont az, hogy a Humboldt oktatási rendszer a társadalomnak a tudáselít újratermelésére vonatkozó igényét elégítette ki. Úgy, hogy az erre allokált összeget az állam átutalta a lényegében céhes jellegű tudománynak. A felsőoktatás belülről motivált világ volt, amelyre nyugodtan rá lehetett bízni a minőségbiztosítást. Kézzel válogatott rendszerben az volt az elv, hogy a professzor utódja csak jobb lehet, mint a professzor. Ennek az egykori gyakorlatnak ma az ellenkezőjét látjuk. Viszonyt óriási igény van a felsőoktatásra a társadalomban, ami kikényszerítette a tömegképzést. Nem az a kérdés, hogy ez jó-e vagy sem, hanem az, hogyan válaszoljunk rá. Természetesen maradjon meg az elitképzés is, de a nem elitképzést igénylő diák is kapja meg azt, ami neki kell. Teljesen mást kell tanítani annak, aki nem tudós akar lenni, hanem egyszerűen főlkészült ember, kellő mennyiségű készséggel ahhoz, hogy helyt állhasson a gondoskodó állam megszűntével a társadalmi munkamegosztás egyre kifinomultabbá váló rendszereiben.

A másik kiindulópont az, hogy a tömegképzést a költségvetés nem tudja finanszírozni. Ráadásul a céhes belső szabályozás bizonyos méret felett már nem működik. Sok diákhöz sok tanár kell, és akkor már a tanárok sem olyan jók. Nem lehet egy Eduard Nordent rendelni minden klasszika-filológus diák mellé, vagy egy Heisenberget minden fizikus diák mellé, ha több száz diák van és sok helyen. Az erőforrásokkal való racionális gazdálkodás igényéből következően csökkenteni kell a kötelező oktatási időtartamot is. Nem kell mindenkinek öt évig tanulnia, van akinek elég három. A többciklusú rendszerben ezt a választást az angolszász józan ész rábízta a piacra. Legyen könnyű bekerülni a rendszerbe, de ne legyen senki arra kényszerítve, hogy végigmegyen rajta. Legyen több kilépési pont, mindenki kapja meg a képességének és igényének legmegfelelőbb képzést. Az óriási amerikai felsőoktatási piac ezek szerint az elvek szerint működik. Igen, van benne diplomagyár is, és van benne világszínvonalú Harvard is. Sztét kell húzni a felsőoktatás spektrumát intézmény-

nyileg is, oktatási szintek szerint is, ciklusok szerint is, költségek szerint is, és kialakítani egy olyan szolgáltatásrendszert, amelyben a legkülönbözőbb megrendelők igényeit lehet kielégíteni. Ezen felfogás szerint a társadalom az államon keresztül ugyanolyan megrendelő, mint más szolgáltatások megrendelői. Ha a piac kialakítja – egyébként már kialakította – Magyarországon is azt a rendszert, amelyben a tömegoktatás működni fog, akkor az állam ennek a piacnak válik az egyik fontos megrendelőjévé. Azt fogja mondani, hogy én megrendelek, mondjuk, évente hatvannégyezer rendkívül magas képzettségű embert – ezek az államilag finanszírozott hallgatói helyek –, mert ilyen és ilyen pozíciókban van szükségem utánpótlásra, és ezt megfizetem az adófizetők pénzéből. Ezt azonban nem politikai nyomás alapján osztja le az intézményeknek, attól függően, hogy melyiknek van magasabb beosztású lobbistája, parlamenti képviselője, hanem a teljesítmény alapján, lehetőleg objektíven. Mérésének a világ más részein már kialakult gyakorlata van. Itt lenne felelőssége a MAB-nak, csak hát nem ezt csinálja.

CSM ♦ A felsőoktatás intézményi átalakításától versenyképes lesz-e Európa Amerikával? A nyitottság hiányzik az európai országokból. Egy külföldinek akkor lenne érdemes francia egyetemen végezni, ha elképzelhető, hogy Franciaországban kapjon munkát.

GGY ♦ Jean Monnet-ről mesélik, hogy a halála előtt azt mondta, ha újra kezdené az Európai Unió építését, az oktatással kezdené. Szerintem ebben teljesen igaza volt. Az európai oktatási rendszerek belterjessége ma már akadály. Akadály, hogy a francia vagy a német professzor lényegében állami hivatalnok, és hogy nincs szabad áramlás az oktatás szolgáltatásaiban. A magyar rendszer az európain belül is elmaradott. Miért ne alapíthatna Oxford vagy a Harvard Magyarországon kihelyezett tagozatot, ha sorra nyithatják helyi tagozataikat Kínában, Indiában, a Távol-Keleten? Tényleg igaz, hogy az olasz vagy a német könnyebben kap Amerikában állást, és nemcsak könnyebben kap, hanem Amerikában jobban is teljesít. Majd visszamegy a hazájába, és pillanatokon belül a középszerbe süllyed. Mert Amerikában rendkívül kompetitív környezetben állandóan bizonyítani kell, a hazájában meg, ahol megvan a neve meg a képzettsége, közel nem dolgozik olyan intenzíven. Jürgen Mlynek fizikus, a Humboldt Egyetem új rektora említette egy budapesti előadásán, hogy a nyolcvanas évektől kiosztott ötvenhét fizikai Nobel-díjból kilencet kaptak németek, de közülük csak ketten dolgoztak Németországban, a többiek mind Amerikában.

Az európai rendszer a megjelenő szabadalmak, a könyvek, a mérhető teljesítmények minden aspektusában elmarad az amerikaitól. Amerika a világ leg-

jobb embereit gyűjti magához, és ők mennek is, nyilván azért, mert olyan kompetitív környezetet biztosít a számukra, amelyben jól érzik magukat. Valami ilyesmit kellene elérni Európában is, de ehhez le kell bontani az állami hivatalnokrendszert.

CSM ♦ Részt vettél a Csatlakozás az Európai Felsőoktatási Térséghez hosszú nevű szervezetben, ahol, úgy tudom, szintén nem volt egyetértés a tekintetben, milyen alapvető változások fogják biztosítani az egyetemek jobb működését. Néhány kollégáddal együtt azt a markáns koncepciót képviselted, hogy az első lépés az egyetemek finanszírozási rendszerének megváltoztatása kell hogy legyen.

GGY ♦ A 2005 júniusában elfogadott új felsőoktatási törvény jelenlegi állapota három, egymástól jelentősen különböző korszakból a harmadik állapotot tükrözi. Az első volt a CSEFT, ahol a normaszövegnek még a közelébe se jutottunk, hanem elvi koncepciók fogalmazódtak meg. A második fázis lényegében 2002 novemberétől tartott egészen 2004 novemberéig. Huszonegynéhány verzióban keringett a javaslat, már senki sem tudta, melyik érvényes. Végül miniszterelnöki politikai döntésre az a megoldás született, hogy a szakma egyetértésével kell a kormány elé vinni a törvényt. Ezt az Oktatási Minisztérium úgy gondolta megoldhatni, hogy rábízta az érintettekre, írják meg maguknak a törvényt. Ezért különlegesen mulatságos, hogy akik most a törvényt bírálják, részben maguk vagy hatalmi csoportjuk tagjainak munkáját bírálják. A „Mátraházi csoportban” benne volt a rektori konferencia elnöke, a főiskolai főigazgatók rektori székének az elnöke, a MAB elnöke, a MAB általános alelnöke, az FTT elnöke, a felsőoktatási helyettes államtitkár, a szak-szervezet, a HÖÖK és a Doktoranduszok Országos Szövetsége. Összeültek, és megírták, ahogy én ezt nevezni szoktam, a *karácsony-törvényt a pontyok számára*. Ha végignézzük a szereplőket, mind érdek-képviselő, még a felsőoktatási helyettes államtitkár is, amennyiben korábban a Miskolci Egyetem főtitkára volt. Mindegyikük a saját intézménye praktikus érdekeit képviselte a törvény megírásakor, és nem egy valamilyen értelemben vett ideális helyzetet próbált megfogalmazni.

Annak idején a finanszírozást azért tartottuk annyira fontosnak, mert szervezetszociológiailag a finanszírozás logikáján múlik, hogyan működik egy intézmény. Magyarul, ha a gyerek több pénzt kap akkor, ha jól tud könyörögni a szülőknek, mint ha újságot hord ki, akkor boldog lesz újsághordással foglalkozni, hiszen a szülő megszorongatásával nagyobb jövedelemre tehet szert.

CSM ♦ Vagyis az egyetemek csak zsarolják az államot, amikor azt állítják, hogy csődközelben vannak? Azt szeretnék, ha az állam kifizetné az adósságaikat, ha több pénzt kapnának, és ennek érdekében még attól sem riadnak vissza, hogy le-építsék a könyvtárat vagy azzal fenyegetőzzenek, hogy a tanárok nem kapnak fizetést.

GGY ♦ Úgy van, el is hangzott, hogy például a könyvtár leépítése, a külföldi folyóiratok lemondása azért történik, hogy nagyobb legyen a dráma. Ez a nyilvánvalóan öngyilkos stratégia a jelenlegi költségvetési intézményi logika szerint mégis a finanszírozás legrentábilisabb módja. Minden egyéb nagyon komoly érdekek sérülésével járna. A felsőoktatási intézmények lényegében úgy működnek, mint Kornai János leírása szerint az öngazgató szocialista vállalat. Az állam a költségvetési intézményre költségvetési pénzt bíz, de az alkalmazottak által választott menedzsmentet állít az intézmény élére. Ezzel az állam az adófizetők pénzét lényegében az állami vállalat alkalmazottainak érdekképviselő kezébe adta. Az alkalmazottakat képviselő menedzsment (a professzori kar) sem legitimációs rendszerét, sem közvetlen érdekeit tekintve nem alkalmas arra, hogy piaci körülmények között működjék, vagyis hogy takarékos és ésszerű gazdálkodást folytasson, például különféle lehetséges stratégiákat dolgozzon ki arra, hogy a szolgáltató egyetem a minél hasznosabb, minél jobban alkalmazható tudással próbáljon magának hallgatókat és ezáltal bevételeket, támogatásra váltható presztízst stb. szerezni az oktatási szolgáltatások piacán.

A reformtábor – ami egy maroknyi embert jelent egyébként Magyarországon – azt gondolta, hogy a felsőoktatási szolgáltatás piacán kell az oktatási intézményeknek megélniük. A nyugat-európai országokban is sokan hóbörögtek Bologna miatt, ami érthető, mert a *status quo* megváltoztatásával járt, de végül belátták, és megteszik. Georg Winckler, az osztrák rektori konferencia elnöke azért lett most az európai rektori konferencia (az EUA) elnöke is, mert egész Európa elismerte, hogy a rendkívül merész és újító osztrák felsőoktatási törvény működik. Sok a panasz természetesen, de ne keverjük össze az individuális érdekek sérülését azzal, hogy létrejött egy új, dinamikus rendszer, amely máris eredményesebbnek látszik, mint a korábbi német modell. A német rendszer is gyorsan és mélyrehatóan változik, többek között éppen a sikeres osztrák mintára. A szlovákok 2002-es új törvényükben eleve az osztrák rendszert követték, s immár a franciák is az osztrák példát tanulmányozzák. A magyar rektori konferencia elnöke ezzel szemben arra panaszkodott nemrég, hogy a bergeni európai felsőoktatási értekezleten egyetlen magyar képviselőt sem választottak a különféle európai testületekbe. Ami semmi mást nem jelent, mint hogy nincs tekintélye a magyar felsőoktatásnak. Nem azért, mert a magyar állam gáncsoskodott, hanem azért, mert a magyar rektorok nem vívták ki maguknak ezt a tekintélyt.

CSM ♦ Milyen finanszírozási rendszert képzelt el a reformercsapat?

GGY ♦ Már a Világbank 1995-ben kezdődő projektjében, amelyet 2001-ben az akkori kormány leállított, lényegében megfogalmazódott a finanszírozási reform. Az Orbán-kormány alatt aztán az an-

gol szakértők a diákhitel, illetve a tandíj-finanszírozás problémái kapcsán ugyanezen elveket ajánlották. Mindenki látja, hogy a piacosság irányába kell elvinni az intézményi logikát: az intézmények a diákok megnyerésével, az iparral való önálló együttműködésben és racionális gazdálkodással próbálnak többletjövedelemre szert tenni, ne pedig a költségvetés pumpolásával. A hatékony működést ugyanis a költségvetési forrásokkal nem lehet kiváltani. Mindenekelőtt azért nem, mert a költségvetési pénzek elosztása „puha”, politikai nyomásra nagyon könnyen enged, ellenőrzése pedig notóriusan gyenge és felületes. Egyrészt, ha egy minisztérium irányítja az összes állami egyetemet, akkor a centrum alulinformált. Rengeteg információ, rengeteg döntési kényszer találkozik benne, amelyek alkalmasint ellentétesek egymással, ezért aztán nem hogy igazságos, de racionális döntést hoznia is rendkívül nehéz. Másrészt túlpolitizált, hiszen a legerősebb érdekérvényesítő csoport, a szakértői és írástudó lobbij nagyon erős nyomás alatt tartja. A centrum elvileg sem képes ezt a komplexitást adekvát módon kezelni. Ehhez járul még, hogy a magyar költségvetési korlát puha, mert hatásvizsgálat, monitoring, hatékonyságvizsgálat gyakorlatilag nincs. Amit nálunk ellenőrzésnek hívnak, az a számszaki bizonylatolás, a könyvelés követése. De azt már nem kérdezi senki, hogy a pénzt miért éppen arra költötték, és milyen hatékonysággal. A magyar egyetemeken ismeretlen fogalom a küldetésnyilatkozat (*mission statement*), az intézményi profil kialakítása, az üzleti terv stb. Nem is érdekük, hogy ismerjék. Az éves költségvetési alkuk miatt ezek a technikák értelmetlenné válnak az egyik költségvetési évről a másikra, gondoljunk a mindenkor *ad hoc* évközbéli zárolásokra. Ez valóban csak kamarillapolitizálással elensúlyozható. A modern stratégiák egy racionális üzleti közegben működnek, ahol az intézmények felelősek a saját döntéseikért. Ha az egyetemek költségvetési intézmények, akkor „szerződéseket” az

állammal szemben nem lehet érvényesíteni – ezért is hívja a szaknyelv igen beszédesen „támogatásnak” a költségvetési juttatást. A rektorok csak a politikai kapcsolataikat mozgósíthatják, hogy intézményük vagy a felsőoktatási szféra egésze kivétel legyen a szabályok alól. A felsőoktatás kapitányainak persze nagyon jó pozícióik vannak a parlamentben, a pártoknál, az Akadémián, a civil szférában, így érdekeiket eséllyel fogalmazhatják meg.

CSM ♦ A ti elképzeléseitek szerint hogyan került volna az állami támogatás az egyetemekhez?
GGY ♦ Az elv az volt, hogy az állam megrendelőként, tehát szerződő félként jelenjék meg a felsőoktatási szolgáltatások piacán. Megrendel a felsőoktatástól negyvenezer átszámított egységnyi diákot, és ezt az összeget a diákok valamilyen módon megkapják. Az emelt szintű érettségi alkalmas lett volna arra, hogy ezeket az állami ösztöndíjakat elnyerje vele a diák. Ez egységesített fejkvóta lett volna, amit a diák arra az egyetemre vitt volna, amelyik fogadja. Az egyetem érdeke az, hogy helyzetének megfelelő minőségű diákjai legyenek, a diáké, hogy igényeinek megfelelő minőségű egyetemen tanulhasson. Nem jó érv, hogy így diplomagyárak lesznek az egyetemekből. Az autópiacon sem csak olcsó, de vacak autót lehet kapni, hanem kitűnő, nagyon drága autót is, amiket bizony az emberek megvesznek – mert presztízserké van, mert kifejez egy társadalmi pozíciót, vagy mert egyszerűen megbízhatóbb és biztonságosabb, mint az olcsó, de rossz Trabant. A felsőoktatás a tudás megszerzésén túl a szocializációnak és a társadalmi kapcsolatrendszer kialakításának is rendkívül fontos színtere. G. W. Bush nem azért ment a Yale-re, mert olyan tehetséges volt, hanem azért, mert a szülei azt akarták, hogy olyan társaságban legyen, amelyik ott van, és kifizették azt a hihetetlen pénzt, amibe ez került. A Harvardnak az az érdeke, hogy az átlagnál kicsit kevésbé tehetséges gazdag csemeték mellett rendkívül tehetséges diákokat is felvegyen, és az előbbiektől be-

folyó pénzt átforgassa ösztöndíjakra. Így kerülnek oda a nagyon tehetséges, de szegény kelet-európai diákok a rendkívül gazdag amerikai diákok mellé. Itt szintén vállalati gondolkodásról van szó, a Harvardnak a legjobbra kell lennie a világon, ami azt jelenti, hogy a diákjainak is a legjobbaknak kell lenniük.

CSM ♦ Ennek a rendszernek két nagyon lényeges eleme egyelőre hiányzik Magyarországon. Nem a diák kapja a támogatást, hanem az egyetem, s nem alakult ki az egyetemek rangsora sem. Ma még a munkahelyek nem veszik figyelembe, ki melyik egyetemen szerzett diplomát.

GGY ♦ Ellentmondok: már közismert, hogy súlyosan válogatnak...

CSM ♦ Akkor ez azt jelentené, hogy a piac elkezdte rangsorolni az egyetemeiket.

GGY ♦ Ma már mindenki válogat. Válogatnak a munkaadók, és válogatnak a diákok is, hogy hol tanuljanak. Jelentős részük külföldre megy, lábbal szavazva arról, mit tart a jövőjébe való megtérülő beruházásnak. Nyilván, ha az ELTE olyan tanulási környezetet, könyvtárakat, diákszolgáltatási, diákjóléti intézményi minőséget nyújtana, mint a Sorbonne, amely pedig szintén nem kiemelkedő, mégis fantasztikusan jobb, mint ami Magyarországon található, akkor is lennének kalandvágyók, de azért akkor a többség inkább itthon maradna. Sőt külföldről is jönnének ide. De azt tapasztaljuk, hogy csak azokra a szakokra jönnek Magyarországra külföldi diákok, ahol a hazájukban *numerus clausus* van. De ez a klasszikus piaci szolgáltatás jelenleg idegen test a magyar felsőoktatásban, nem rendszerszerű elem. Nemcsak az orvosképzésben kéne ilyen szolgáltatásorientált képzésnek lennie, hanem az egyetemek legtöbb kurzusát idegen nyelven is kellene tanítani, mint ahogy Belgiumban, Hollandiában vagy Finnországban minden kurzust angolul is megtartanak, ha van külföldi diák. És az adminisztráció is képes angolul működni – vagy, mint Bulgáriában tapasztaltam, franciául. Ennek a kialakítása itt és most senkinek sem érdeke. A diák akkor motiváló tényező – és nem csak egy kellemetlen púp a háton –, ha fizet. Az teljesen mindegy, hogy az állam vagy a szülei pénzével vagy bankhitelből. Az a fontos, hogy az egyetemek a jövedelmük egy részét a diákoktól szerezzék. Ennek a bevételnek egy része a tandíj, amiről Magyarországon tabu beszélni, pedig ma már minden rektor titokban egyetért a bevezetésével.

CSM ♦ A tandíj mindenütt egy nagyon összetett finanszírozási rendszer része. Az osztrákok és a németek is mostanában vezették be a tandíjat óriási vita után. Európában és Amerikában általában ehhez olyan hitel- és magán ösztöndíjrendszer társul, amely megakadályozza a szociális alapú kontraszlekciót. Szerinted létrehozható-e ma Magyarországon olyan diákhitel-konstrukció, hogy a szegény diák meg tudjon élni, és a tandíjat is fizethesse belőle?

GGY ♦ Meg lehet csinálni, a számítások már rég rendelkezésre állnak. A magyar kormány a felké-

szült, tapasztalattal rendelkező európai és amerikai szakértők gazdasági számításaival a kezében vetette el a tandíjat. Részben ugyanaz a csapat dolgozott az Orbán-kormánynak, amelyik az angol rendszert csinálta. Ha ott működik, miért ne működne Magyarországon is? A tandíjat egyébként Angliában fölémelték évi háromezer fontra azzal, hogy tizenhat-ezer font éves jövedelem alatt nem kell visszafizetni a tandíjhitelt. Ez egy nagyon fontos indirekt társadalmpolitikai beavatkozási eszköz.

CSM ♦ Kiknek állt érdekében, hogy ez a diákhitel-és tandíjkonstrukció ne jöjjön létre?

GGY ♦ Szerintem a bankrendszer lobbijának a nyomása miatt nem jött létre, bár csak tapogatózom. A bankrendszernek kedvezőbb, ha a költségvetés finanszírozza a kedvezményes hitelt. Nem bíztak abban, hogy a magyar diákok majd törlesztik a hitelt, és politikai nyomást gyakoroltak diákhitelhez kapcsolódó állami kezességvállalás érdekében. S amint felmerült az állami garancia, rögtön felütötte fejét a tökéletesen felelőtlen szavazatszerző populizmus is. Ez a hitel jelentős teher a költségvetésen. Eredetileg a diákhitel egy hitelgarancia-biztosítón keresztül működött volna. Minden száz forintból, amit a diák fölvesz a diákhitelből, öt forintot visszatartott volna a hitelbiztosító, amiből az első törlesztéséig tartó sokéves időszak alatt fölhalmozódott volna akkora tőke, amellyel a bedöglött hiteleket finanszírozni lehetett volna. Az állam csak a biztosítót garantálta volna – minimális politikai kockázatot vállalva hozott volna létre egy stabil rendszert. Ha itt is normális piaccgazdaság lesz, ez működni is fog. Ekkor viszont – és erről még László Csabával is vitakoztam – nagyon érdekes gondolkodásmódbeli eltérés jelent meg. A szakértők azt feltételezték (még a Világbank-program során), és a CSEFT-alapkoncepció is ebből indult ki, hogy Magyarország normális országgént fog működni. Még nem az, de idővel az lesz. És kvázi önbeteljesítő jóslatként úgy kell viselkednünk, mintha már most az lenne. A másik oldal azt mondta, hogy ma nem viselkedik normálisan ez az ország, ergo nem is fog. Ez is önbeteljesítő jóslat, de ez azt erősíti, hogy valóban ne is történjék változás. Én ezért hívom retrográdnak ezt a gondolkodást, amelyik 2005-ben lényegében a 68-as reformszocialista piaccgazdaságot kívánja újra bevezetni, mondván, hogy ez illik a helyzethez.

CSM ♦ Milyen további bevételekkel számoltatok?

GGY ♦ A nagy egyetemek bevételének jelentős tétele a társadalombiztosítástól befolyó összeg, ami jellemzően orvostudományi tevékenységet kíván, valamint a kutatásfejlesztési – állami és magán – pénzek, továbbá a saját gazdasági tevékenysége. Ide illeszkedne például, hogy az egyetemen megszülető szabadalmak ne kizárólag a magánzsebeket gazdagítsák, hanem forgatódjék vissza pénz arra az egyetemre, ahol az illető tudása megszületett. Ezt is szabályozni kell, hogy következetesen jelenjenek meg az érdekek. A kutatásfejlesztésből és a szakképzési támogatásból

származó pénzek egy része állami, egy része pedig a magánszférából származik. De csak akkor lehet a magánszféra és az egyetemek között valódi együttműködés, ha az egyetem egyenrangú felelős szerződő fél. Amikor költségvetési intézményként viselkedik ezekben a viszonyokban, akkor lényegében pénzt akar lenyúlni. Még rosszabb az a sajátos hazai gyakorlat, hogy a magánszférából származó szakképzési hozzájárulások egy jelentős része valójában az adóelkerülés egy módja lett. A szakképzési hozzájárulást a nagyvállalatok úgy fizetik az egyetemeknek, hogy visszakapják egy részét, erre ezerféle technika létezik. Nagyon kevés az olyan igazi együttműködés, amelyben az ipar és a felsőoktatás sokéves együttműködésével valamit tényleg létrehozhatnak. Miért? Mert az egyetemeken ugyanazok a professzorok csinálják ezt is, mint akik az egyetemi tanácsokban nem foglalkoznak az intézményfejlesztéssel. Miért épp itt találnák meg hirtelen a versenyképes énjüket?

CSM ♦ Azzal szemben, hogy közvetlenül a diák kapja a támogatást, azt az érvet szokták felhozni, hogy az államnak valamilyen módon kontrollálnia kell azt, milyen képzettségű emberből hány kerül ki az egyetemről, s ezért nem lehet az államilag támogatott helyek elosztását teljesen a diákok választására bízni.

GGY ♦ Ez az érv abból a tervgazdasági időszakból származik, amikor nyolc és fél százalék ment egyetemre egy korcsoportból. Akkor az állások számáról is az állam döntött, meg az ösztöndíjak számáról is. De ma már nem az állam hirdeti meg az állásokat, és nem tudja megmondani nyolc évre előre, hogy a magánszféra milyen szakemberből hányat akar majd fölvenni.

CSM ♦ Az új törvény azonban a minisztérium kezébe adja azt a döntést, hogy melyik egyetemen hány államilag támogatott hely legyen és milyen szakokon.

GGY ♦ Nem adja, hanem tartja. Ezért mondom, hogy a jelenlegi törvény lényegében egy poszt-szocialista törvény, amelyik fenntartja a kézi vezérléses és központi finanszírozási modellt, azzal az életveszélyes örülettel megfelve, hogy miközben állami intézményeknek tartja meg az egyetemeket, piaci tevékenység folytatását engedélyezi számukra. Ebből az fog következni, hogy az egyetemek kezébe újabb eszköz kerül a felelőtlenül létrehozható, a költségvetéssel kifizetett hiány növelésére. Intézményesül a kapcsolatuk a nagyiparral, amelynek kiváló a kapcsolatai az állammal és a költségvetéssel. A nagy cégek vezérigazgatói ott fognak ülni az egyetemek irányító testületeiben, és cégeket fognak létrehozni az egyetemeken, amelyek, mit tesz isten, veszteségesek lesznek. És miért lesznek veszteségesek? Mert majd az állam kifizeti a veszteséget. Ez a törvény egy újabb korrupciós televényt hoz létre, ami még fejre állíthatja a felsőoktatási költségvetést.

CSM ♦ Milyen struktúrában képzeltétek el ezt a másfajta finanszírozási rendszert?

GGY ♦ Az eredetileg új-zélandi példa alapján javasolt tiszta vócsér-finanszírozás helyett (ahol a diák kapja a pénzt, és viszi az intézményekhez), mi az osztrák modellt is elfogadtuk volna. Ott az egyetemek az állammal hároméves teljesítményszerződést kötnek, amelyben az egyetemek többek között azt vállalják, hogy hány diákot képeznek ki. Egy igazgatótanács vezette volna az egyetemet, melynek a stratégiai tervezés lett volna a feladata.

CSM ♦ Gazdasági irányító testületként?

GGY ♦ A gazdaságinak és oktatásinak a szétválasztása babonává küzdötte föl magát Magyarországon. Nem lehet elválasztani az oktatási és a finanszírozási részt, hiszen minden oktatási döntés pénzbe kerül, s a pénzügyi döntések sem lehetnek függetlenek az intézmény jellegétől. De az irányító testületnek nem kell beleszólnia abba, hogy én mit tanítok az órán, vagy mit tanítanak a karon, hacsak valami kirívó dolog nem történik. Az irányító testületnek azzal kell foglalkoznia, ami az intézmény egészének a működését érinti. Ide pontosan olyan emberek kellenek, akik képesek dönteni egy speciális termék létrehozásáról és eladásáról, illetve az ehhez szükséges szervezet működéséről, és közben tulajdonosi szerepet töltenek be. A termék az egyetemeken a diák tudása, az egyetem presztízse, a szabadalmak és így tovább. Az irányító testületnek azt kell például megterveznie, hogy miképpen tehető diákközpontúbbá az oktatás, vagy arról kell dönteni, hogy jó-e az intézménynek vagy sem, ha a rektor 365 napból 180-at külföldön tölt olyan tárgyalásokkal, amelyeknek semmiféle praktikus hozadéka nincsen, vagy hogy jó-e, ha tele van az egyetem olyan tanszékekkel, amelyek az elmúlt öt évben alig publikáltak, és nem nyertek el kutatási pénzeket sem. Vajon ezek oktatási vagy pénzügyi kérdések? Természetesen mindkettő, mert a kettő együtt jár, és egy igazgatótanácsnak az a feladata, hogy azt figyelje, egészségesen működik-e az intézmény. Ehhez új vezetők kellenek. A magyar egyetemeken pillanatnyilag a régi rendszer szerinti intézményi szocializáció uralkodik, ettől tökéletesen alkalmatlanok az intézményi megújulás levezénylésére.

CSM ♦ Ennek az elképzelésnek a kritikusa azt mondták, hogy aki nem része az egyetemi életnek, az nem is tud jól dönteni ezekben a kérdésekben.

GGY ♦ Ezt némi cinizmussal úgy is meg lehetne fogalmazni, hogy aki nem része a professzori klikknek, az még a végén valamit az érdekeink ellen csinálna. Az gyönyörű, amikor hatalmas nemzetközi tapasztalattal rendelkező magyar professzorok, akik sok nyugati egyetemet láttak már, kijelentik, hogy az, ami Nyugaton működik, nem is létezik, vagy ha igen, akkor nem működik. A Harvard Corporation (ami egy igazgatótanácsnak felel meg) csupa gazdasági emberből és egykori vagy aktív csúcsvezetőből áll (az olyan kivétel, mint Keohane beválasztását az indokolja, hogy igen sikeres női rektor volt egy másik egyetemen), és lám, mégis elég jó egyetem.

CSM ♦ A ti elképzelések szerint ki lett volna ebben az irányító testületben?

GGY ♦ Ebben is az osztrák példát akartuk követni, aminek nyomai megtalálhatók a jelenlegi törvényben is, csak épp az ellenkezőjébe fordulva. Az osztrák modellben egy páratlan számú bizottságba ugyanannyi tagot delegál a kormány és az egyetemi szenátus, és együttesen kell megállapodniuk az igazgatótanács elnökéről. De ez az elnök nem lehet egyetemi ember, és ő nem a rektor. A rektor az igazgatótanács alkalmazottja. Kinevezése után egyszemélyi felelőse az intézmény irányításának, de természetesen kell hogy legyen egy gazdaságisa is. Nyilvánvalóan itthon mindenki attól retteg, hogy akkor majd őt elbocsátják. A rettegés igazi oka sokkal lapidárisabb: hogy akkor ne adj isten megváltozik az eddigi rend. Hogy esetleg az órákat meg kell tartani, a diákok dolgozatait ki kell javítani, hogy innentől kezdve a diákértékelés számítani fog a fizetésemeléskor, hogy a publikációs tevékenységet értékelni fogják, hogy nem lehet több helyen professzor valaki, hogy nem folytathat magánjellegű gazdasági tevékenységet munkaidőben és így tovább. Az egyetemeken ma semmiféle intézményi racionalitás nem szól amellett, hogy valaki ne sok állásban legyen egyszerre, hogy a magáncégét ne az állami infrastruktúrán vagy munkaidőben üzemeltesse, hogy azért a jövedelemért, amit az államtól húz, megfelelő ellenszolgáltatást nyújtson, vagy hogy a diákok érdekeit figyelembe vegye. Természetesen rengeteg belsőleg motivált, jellemes tanár van, de valahogy a professzorok jelentős részének óráit különféle egyetemeken mégis tanársegédek tartják meg. Egy nagyon privilegizált, adófizetői pénzen élő csoport helyzetéről van szó.

CSM ♦ Az új törvény szerint most az irányító testület feje a rektor lesz, ami gyakorlatilag értelmetlenné teszi a változtatást. Hogyan lehetne független ellenőrző testület, ha a rektor egyik testülete felügyeli a másik testületét?

GGY ♦ Ez rontani fog a jelenlegi állapotokon, nem javítani. Az igazgatótanács helyett bevezetett irányító testület az eredeti elképzeléssel szemben nem az intézmény stratégiai vezetéséért fog felelni, hanem lényegében a rektort fogja kiszolgálni. Erről már írtam a *Magyar Narancs*-ban egy cikket.

CSM ♦ Az általad vázolt finanszírozással szemben a leggyakrabban hangoztatott ellenvetés, hogy a felsőoktatásban nincs elég pénz, és a finanszírozási és irányítási rendszer megváltoztatása önmagában értelmetlen, mert végül úgyszólván a minisztérium adja a költségvetésből a pénzt.

GGY ♦ Egyelőre a gazdasági szakvélemények mind azt állítják, hogy óriási pénz van a magyar felsőoktatásban – gondoljunk csak azokra a vagyoni értékű jogokra, ingatlanvagyonra stb., amelyekkel rendelkeznek. Hatalmas vállalatokról beszélünk – a Debreceni Egyetem például Északkelet-Magyarország legnagyobb munkaadója, melynek éves költségvetése harmincmilliárd forint fölött van –, s ezeknek a

nagyvállalatoknak a működésében, mint tudjuk, komoly belső tartalékok is vannak.

Egyébként külső pénzforrások is léteznek. Nagyon kíváncsi leszek, hogy a nagy európai tudományos pályázatokon a magyar egyetemek hogyan fognak szerepelni. Az lesz az egyetemek nemzetközi együttműködési hálójának a próbája, hogy hány olyan projekt lesz itt, ahol a magyar egyetem a senior és nem a junior partner. Már hallatszanak olyan hangok, hogy miért akarják az egyetemi teljesítmények mérésében a külföldi pénzeket nagyobb súllyal számítani, mint a belföldit. Ez tökéletesen illeszkedik abba a logikába, hogy nehogy kikerüljünk a saját körünkön kívülre, mert akkor kiderülne, mi a tényleges értékünk.

CSM ♦ Mi volt a rövid távú elképzelések a pénzfelhasználás racionalizálására?

GGY ♦ Kiszámítható, racionális gazdálkodás mellett sok évre lehet és kell is tervezni, és a racionális azonnali beruházásokra is lehet forrást találni. Jelenleg a bérköltség az egyetemi költségvetés óriási hányadát viszi el. Az oktatói korfán a professzori gárda a legszélesebb. Olyanok vagyunk, mint a spanyol hadsereg, mindenki tábornok, és sehol egy közlegény. Lehet, hogy durván hangzik, de erre azt is lehetne mondani, hogy ott kell kezdeni, ahol a legtöbb bért viszik el. Magyarul, visszavonulási stratégiát kell kialakítani a nyugdíjas korú professzori kar igen jelentős nem aktív részének, és a helyükre fiatalokat fölvenni. Ők ambíciózusak, kevesebbe kerülnek, ráadásul többet termelnek.

De más területeken is vannak tartalékok az egyetemeken. Apró példa, de az ELTE-n például a telefonok nincsenek kódolva, annyit telefonálsz, amennyit akarsz, következőképpen annyit is telefonálnak az emberek, amennyit akarnak. Abból, amit meg lehetne a telefonon takarítani, rendbe lehetne hozni a könyvtárat, például biztosítani a folyóirat-beszerzés húszmillió forintját.

Azért nem értem egyébként, hogy az állam miért nem mozdul, mert az egyetemeknek a külső hiányon kívül óriási belső hiányuk is van. Az egyetemhez ugyanis rengeteg pályázati pénz érkezik be, amit nem fizet ki azonnal, hanem kifizeti belőle a vilánszámlát. Ha most hirtelen mindenki kéréne a jogosan járó pályázati pénzt, összedőlne az egyetemek költségvetése. Az egész magyar felsőoktatásban ennek a belső adósságállománynak a mértéke állítólag bőven felül van az ötvenmilliárdon. Ez már a költségvetésnek is tétel. Ez a pénz elfolyik, és sehol sem elemzik, miért. Egyébként ha hirtelen az intézményvezetésnek az lenne az érdeke, hogy racionálisan működjenek, gyorsan rájönnének, hogyan kell azt csinálni. Hoztak már rendbe veszteséges nagy cégeket a világban. Nem egyszerű, de úgy semmiképpen nem megy, hogy az átvizsgáló cég jelentését – például a Price Waterhouse-ét az ELTE – elsüllyesztjük a fiókok mélyére.

CSM ♦ Teljes a káosz az intézményi átalakítás másik nagyon fontos eleme, a többszintű oktatás szak-

struktúrájának kialakítása körül is. A háromszintű képzés értelme, sok minden más mellett az lenne, hogy biztosítsa a különböző szinteken az oktatás színvonalának az emelkedését és a hallgatók teljesítményének a növekedését.

GGY ♦ Szerintem ez álprobléma. Nem butábbak a mai gyerekek, csak régen jobban meg voltak szűrve. Ahol húsz évvel ezelőtt egy évfolyam tíz emberből állt, ott ma hetvenen vannak. Illúzió azt várni, hogy a hetven ember ugyanolyan tehetséges lesz, mint az a tíz volt, miközben persze a tíz tehetség megmaradt.

CSM ♦ A háromszintű képzés megvalósítását minden fázisában rengeteg kritika érte. Senki nem volt elégedett vele: egyrészt túl kevés alapszak van, s ezekbe teljesen különböző tudományok alapozását kellene belesűríteni, másrészt ahelyett, hogy az alapszakok az új elvárásoknak megfelelő alapvető készségeket fejlesztenék és önálló problémamegoldó gondolkodásra tanítanának, a tantervek a régi főszakokat próbálják miniszakokká zsugorítani, különböző tanszéki és professzori érdekektől vezérelve. Ennek az lett a vége, hogy az Akkreditációs Bizottság például fölfüggesztette az összes bölcsészkar alapszak akkreditációját.

GGY ♦ A Magyar Akkreditációs Bizottság, a Magyar Bologna Bizottság feladata lett volna kialakítani a többszintű képzés szakstruktúráját, de nem voltak fölkészülve erre a feladatra. Nem végeztek előtanulmányokat, a szakértői értekezletekre nem hívták meg azokat a fiatal magyar szakembereket, akik külföldön részint ilyen rendszerben szerezték a diplomájukat, részben pedig ilyen rendszerben tanítanak.

CSM ♦ Úgy tudom, a szakstruktúrát a dékáni konferencia állította össze...

GGY ♦ A dékáni konferencia állította össze azt a komplett zagyvaságot, amit most alapszakoknak hívunk. Ilyen a világon sehol nincs: és nem véletlenül. A bölcsészkaron például összehozták egy alapképzésbe az esztétikát, a művészettörténetet és a filozófiát. De ennek az ellenkezőjére is találsz példát. A Műegyetemen például az építőmérnöki és a gépészmérnöki gépészetten két külön dolognak minősül, pedig lényegében ugyanazt tanítják. De hát a professzori érdekek ott úgy kívánták, hogy mindenkinek külön tanszéke legyen. Én a leuveni egyetem, a liverpooli egyetem, a kaunasi litván vagy a prágai Károly Egyetem – amelyek a bolognai folyamatot már mind adoptálták – szakstruktúráját odaadtam az illetékeseknek, de nem volt semmi hatása.

Összekeverték két-két dolgot: először a finanszírozást és a képzést, másodjára pedig a többirányú felhasználhatóságot a képzés általánosságával. Egyszerűen nem lehetett elmagyarázni az ilyen rendszert még sosem látott dékánoknak, hogy a bolognai folyamat nem arról szól, hogy ezentúl szabad bölcsészeten a művészettörténet és a filozófia legnagyobb közös osztóját tanítjuk három évig, mert az értelmetlenség. Hanem arról, hogy minden szakon az első három évben még nem tudóst képzünk, hanem az adott

területen jártas, megbízható alapfokú tudását használni képes, sok irányban képzett embert. Ehelyett azt hitték, hogy akkor egy *általános* tudást kell tanítani három évig. De nincs „általános” természet-tudomány, nincs általános orientálistika, hanem csak kínai van, lineáris algebra van stb. Amit ki kellene alakítani, az a matematika vagy a kínai új *szemléletű* oktatása, amiben kevesebb a kontaktóra, több az önálló tanulás, a projektorientált kreatív alkalmazás, a könyvtári adatgyűjtés, nagyobb az íráskészség és az önálló munka szerepe az információelsajátításban és -visszaadásban. Csakhogy ehhez könyvtárak, számítógépes munkaállomások és legfőképpen új tananyagok és új tanári hozzáállás kellene – ami nincs. Van viszont értelmetlen pótcselekvés, amivel legalább egy-két korosztály életét fogjuk megkeseríteni.

CSM ♦ Olyan gondolkodási és elemzési készségekkel kellene felvértezni az egyetemistákat az első három évben, hogy például egy irodalmi alapszakot végzett diák is nehézségek nélkül föl tudjon készülni egy bankban végzendő munkára. Úgy tűnik, ez nem történt meg. A versenyképesség alapja elsősorban a problémacentrikus gondolkodás elsajátítása.

GGY ♦ Ha a bolognai folyamathoz már csatlakozott országot egyetemeinek szakstruktúráját levezed a webről, akkor látni fogod, hogy néhol háromszáz alapszak is van. Nem ezen múlik a dolog. Annak semmi értelme, hogy a kínai szakos, meg az orientálistika szakos, meg a görög szakos ezentúl egy szakra járjon. Az első három évben tanulja meg a diák, hogyan kell önállóan tudást elsajátítani. Ezt nem lehet általában megtanulni, ezt csak egy szakmában lehet megtanulni.

CSM ♦ Mi lesz a sorsa ennek a törvénynek? Sokak szerint nem több mint látszatmegfelelés a bolognai folyamatnak, és csak a további vegetálást biztosítja.

GGY ♦ Teljesen egyetértek a minősítéssel. Személyes véleményem szerint két éven belül új törvény kell, mert az élet le fogja radiózni ezt az ezer betegséget egyszerre mutató állatorvosi lovat. Ez a túlszabályozott, inkonzisztens, elavult szemléletű fércmű a pillanatnyi érdekek kollázsa, ráadásul finanszírozhatatlan. A köztársasági elnök kezdeményezése nyomán minden esély megvan rá, hogy az Alkotmánybíróság hibát találjon benne. Innét kezdve pedig – választási évben vagyunk – szinte biztos, hogy valahogy majd elszabotálják. Kíváncsi vagyok, milyen reakciókat fog kiváltani külföldön, amint angol nyelven is elérhetővé válik. Mondják már a hozzáértők, hogy a jogalkotási hibák mindenekelőtt nem is a magyar belső jogterületre vonatkoznak, hanem az európai mobilitási sémáknak mondanak el. Az alapszakok rendszere, mint már mondtam, szerintem külföldön értelmezhetetlen, amit a magyar diákok praktikus tapasztalatai is meg fognak mutatni, no meg a befelé irányuló mobilitáson is érezhető lesz. Márpedig végső soron róluk, a diákokról, a következő generáció iránti felelősségünkről kellene hogy szóljon egy jó törvény. □

